

STAKEHOLDERI AKO SÚČASŤ PLÁNOVANIA MESTA

Lubica Vitková, Ján Urban

Územné plánovanie v súčasnosti rieši množstvo nových problémov a typov projektov, ktoré sú reakciou na meniace sa spoločenské, ekonomické, kultúrne a priestorové podmienky. Sú to predovšetkým úlohy zamerané na transformáciu území s postihnutím klimatických a demografických zmien, ktoré smerujú k trvalo udržateľnej obnove miest. Uvedené úlohy a projekty, ktoré ich premietajú do praxe, sú čoraz zložitejšie. To si vyžaduje do ich riešenia zapojiť väčší počet odborníkov či expertov i z ďalších disciplín. Je zrejmé, že tieto náročné úlohy nie je možné riešiť len čisto racionálne na základe zhodnotenia relevantných štatistických údajov či technických prístupov. Keďže na charakter súčasného mestského prostredia majú zásadný vplyv modely správania jeho obyvateľov, ich návyky a životný štýl, je žiaduce zohľadniť ich v procesoch a metódach územného plánovania. Pochopenie fungovania organizmu mesta a jeho dynamického vývoja si žiada tieto aspekty dôsledne skúmať, zhodnocovať a následne premietat do územnoplánovacích procesov a projektov. Jednotlivé projekty sa vždy týkajú ľudí, ktorí na danom území žijú alebo ho využívajú. Z tohto dôvodu je potrebné, aby dotknuté subjekty boli súčasťou navrhovaných transformačných procesov cez inštitút *stakeholderov*. Pripravovaný územný plán ako nástroj regulácie územia by mal zohľadniť námety a stratégie, na ktorých sa podieľali spracovatelia

spolu s aktérmi viazucimi sa na konkrétnu lokalitu. Ľudia a dotknuté subjekty – *stakeholderi* sa tak stávajú hlavnými spoluhráčmi plánovania územného rozvoja.

Budúci rozvoj a transformácia komplexného a náročného organizmu, akým je mesto, je ťažko predvídateľný a zatažený mnohými problémami a otázkami. Z tohto dôvodu je dôležité vybrať vhodné metódy, formy a mieru zapojenia stakeholderov do procesov transformácie a rozvoja miest. Rovnako je potrebné zvážiť, ktoré subjekty majú byť zapojené do plánovania, v ktorých jeho etapách, a to tak, aby bol výsledok celého plánovacieho a realizačného procesu účinný z hľadiska dlhodobej perspektívy.

Predkladaný príspevok sa týmito otázkami zaoberá. Jeho cieľom je nielen poukázať na vývoj plánovacích mechanizmov, súčasné praktiky a trendy, ale predovšetkým prezentovať realizovaný výskum a aplikovanú metodiku, zameranú na zapojenie zástupcov samosprávy a ďalších subjektov do procesov plánovania a stanovenia stratégie rozvoja konkrétneho územia v rámci projektu DANUrB. Projekt je zameraný na výskum kultúrneho, turistického a krajinného dedičstva vo vybraných malých a stredných mestách pozdĺž územia Dunaja. Ich kultúrny, prírodný a sociálny potenciál, vychádzajúci z osobitostí tej-ktorej lokality bude premietnutý do kreovania lokálnych komunit, založených na

udržateľnom rozvoji a turizme. Dôležitou súčasťou projektu DANUrB je práve preto spolupráca s lokálnymi stakeholdermi a ich účasť na plánovacích procesoch.

V rámci výskumu na projekte sme stanovili metodiku zberu dát, spoločnú pre všetkých zúčastnených partnerov, ktorá je zameraná na získanie širokej škály informácií o stakeholderoch, vrátane ich požiadaviek a predstáv viažucich sa na budúci rozvoj nimi dotknutého územia. Súčasťou údajov sú i poznatky o ich súčasnej alebo perspektívne aktívnej účasti na transformačných procesoch. Daná metodika bola aplikovaná na vybrané malé a stredné mestá pozdĺž územia Dunaja, ktoré sú hlavným objektom záujmu projektu. Naším asociovaným partnerom v projekte je mesto Komárno, preto sme výskum realizovali so stakeholdermi s väzbou na toto mesto a jeho okolie.

SOCIÁLNY FAKTOR AKO SÚČASŤ ARCHITEKTÚRY, URBANIZMU A ÚZEMNÉHO PLÁNOVANIA

ZMENA ÚLOHY ARCHITEKTA

V súčasnosti mnohí autori vo svojich prácach poukazujú na význam povolania architekta pre spoločnosť. Stretávame sa s nasledujúcimi vyjadreniami k poslaniu architekta a architektúry v tomto kontexte. Napríklad, že architekt má „v spoločnosti osobitnú zodpovednosť“⁴¹, alebo podstatou architektúry v súčasnom svete je brať „do úvahy jeho obyvateľov“⁴². „Sociálny aspekt“, tvorba pre ľudí – pochopenie potrieb spoločnosti, komunity či jednotlivca je pre profesiu architekta zásadná. Sociálna dimenzia architektúry sa pritom premietala do práce architektov v priebehu storočí či desaťročí v rôznej miere a intenzite. Dominantnejší rozmer v myslení architektov nadobudla táto spoločenská dimenzia v sedemdesiatych a osemdesiatych rokoch 20. storočia. V súčasnosti architekt potrebuje ešte citlivejšie reagovať „na rôzne sociálno-kultúrne kontexty“⁴³.

Architekti sa stávajú „proaktívnymi“⁴⁴. Sú „vyzývaní, aby prevzali verejnú úlohu, zdieľali svoje vedomosti o priestore, svoju predstavivosť o možnej budúcnosti a svoju schopnosť pochopiť a ovplyvňovať konkrétnu lokalitu alebo podmienky“⁴⁵. „Architektonická prax sa čoraz viac spája s činnosťou viacerých aktérov a stále viac sa kladie dôraz na kooperatívnu povahu architektonickej práce“⁴⁶. Sociálny aspekt v tvorbe

architektov sa premieta do tendencie zapájať obyvateľov a miestnych aktérov do procesu transformácie mestských štruktúr. Architekt je v tomto prípade menej zameraný na vlastný autorský podiel v návrhu, ale pôsobí viac ako sprostredkovateľ / facilitátor a generátor sociálno-priestorových procesov⁵.

Sociálny rozmer architekta je v súčasnosti výrazne prepojený najmä s urbanistickou dimenziou a s priestorom.

VZŤAH URBANIZMU, ÚZEMNÉHO PLÁNOVANIA A SOCIÁLNYCH VIED

Pre súčasnú urbanistickú prax, tak ako sme naznačili vyššie, je dôležité prepojenie a súčinnosť sociálnych vied s procesmi územného plánovania a urbanistickej tvorby. Považujeme preto za vhodné poukázať na vývoj tohto vzťahu, ktorý má svoju genézu. Spoločenské vedy a územné plánovanie sa v priebehu vývoja rôznym spôsobom vzájomne prekrývali, ovplyvňovali, boli súčinné, či naopak rozvíjali sa od seba nezávisle. Z hľadiska zamierania nášho výskumu je podstatný najmä vzťah medzi skúmanými sociálnymi javmi a následnými cieľovými zmenami organizácie a formy mestskej štruktúry, ktoré majú prispieť k skvalitneniu života v mestách a ich častiach.

Sociálne problémy miest začali byť predmetom zásadnejšieho bádania najmä na prelome 19. a 20. storočia. Veľké mená sociológie Max Weber, Émile Durkheim a George Simmel⁶, ktorí sa venovali týmto problémom, skúmali ich bez „priameho vzťahu k forme mesta, nieta k usporiadaniu a formovaniu priestorov“, no „v skutočnosti olúpili sociálny obsah o jeho formu“⁷. Zložitým a rôznorodým sociálnym aspektom miest sa už vyše sto rokov venuje samostatná disciplína: sociológia mesta. V roku 1915 Robert Ezra Park definoval mesto ako „kultúrny výtvor, ktorý sa stáva prirodzeným životným prostredím moderného človeka a spätne ovplyvňuje jeho konanie a myslenie“⁸. Mesto bolo však stále len miestom, rámcom skúmania sociálnych dejov a javov, ktoré sa postupne menili. Prví urbánni sociológovia boli voči vplyvom na riešenie sociálnych problémov prostredníctvom plánovania miest, ktoré sa v tom čase rozvíjalo, skeptickí. Sociológiu nevideli ako disciplínu, ktorá by sa mala podieľať na plánovaní miest⁹.

Od konca 60. rokov 20. storočia sa sociológovia mesta pokúšali objekt svojho záujmu - premenlivé sociálne javy - nielen skúmať,

ale ich aj priestorovo vymedziť. V 70. rokoch 20. storočia mesto chápali ako „ohraničený celok s jasným centrom“ a ako „uzavretý sociálno-priestorový systém“. Na začiatku 21. storočia už vnímali mesto ako „zoskupenie rôznych štvrtí a mnohých centier“, respektíve ako „súčasť regiónov a aglomerácií“. Rovnako si začali uvedomovať, že sa v meste prelína každodenný život s globálnymi prúdmi (ekonomickými, informačnými i tými ľudskými)¹⁰.

Zásadnejšie prepojenie medzi skúmaním a pomenovaním sociálnych javov a problémov v meste s ich priestorovou formou sa prejavuje na konci 60. rokov 20. storočia a v následných dekádach. Za pozornosť stoja práce a úvahy sociológa Castellsa, ktorý ako jednu z najdôležitejších úloh sociológie mesta videl práve vo „vzťahu k priestoru“. Naznačil dôležitú spoločenskú úlohu profesií viazaných na formovanie mestského prostredia – architektov, urbanistov, územných plánovačov. Apeloval, aby vo svojej práci dbali o sociálnu spravodlivosť pri budovaní mesta¹¹. Castells chápal význam urbanistickej tvorby pri formovaní a transformácii mestských priestorov „nie ako cvičenie v euklidovskej geometrii, perspektíve a estetike“, ale ako obraz a presadzovanie „premiem v sociálnej štruktúre“¹².

S revolučnými postojmi týkajúcimi sa sociálnych problémov miest prišla ešte na začiatku 60. rokov 20. storočia Jane Jacobs¹³ vo svojej knihe *Smrť a život amerických veľkomiest*, v ktorej porovnáva realitu amerických veľkomiest s vtedajšími názormi urbanistov. Upozorňovala predovšetkým na sociálne otázky, ktoré sa v urbanistickej praxi prehliadali. Jacobs poukazovala na súvislosti medzi sociálnymi problémami miest, mestských komunit a charakterom mestskej zástavby či verejných priestorov¹⁴. „V 60. rokoch 20. storočia sa začala považovať za nutnú súčasť plánovania dobrá znalosť jestvujúcich podmienok života v meste či oblasti, ktorej sa plánovanie dotýkalo, a tiež poskytovanie priestoru obyvateľom, aby vyjadрили svoje predstavy i prípadnú nespokojnosť“¹⁵.

O hľadanie vzájomného vzťahu medzi mestom, charakterom mestskej štruktúry a riešením sociálnych otázok sa pokúšal celý rad sociológov, ale i odborníkov z iných oblastí – filozofi Henrich Lefebvre a geograf David Hareye. Obaja hovoria o „práve na mesto“... Podľa Lefebvra „právo na mesto znamená omnoho viac ako individuálna sloboda k mestským zdrojom: je to právo meniť samých seba cez

premenu mesta¹⁶. Lefebvre a Hareye definujú vzťah ľudí a priestoru. Podľa Lefebvra spoločenské organizácie a sociálne vzťahy „produkujú priestor“, „sociálny priestor“¹⁷.

Za zmienku stojí publikácia *Sociálne mestské plánovanie (Social Town Planning)*, ktorú zostavila Clara H. Greed¹⁸ z prác viacerých autorov. Ich cieľom bolo otvoriť i ďalšie sociálne otázky týkajúce sa prostredia, ako sú problémy zdravotne postihnutých, etnických menšín, detí, na ktorých plánovacie politiky často nepamätajú. Kniha predstavuje koncept „sociálneho urbanizmu“ s cieľom integrovať do procesov plánovania postupy, ktoré reflektujú diferencované kultúrne a sociálne aspekty. Ďalšími aktuálnymi sociálnymi témami v urbanizovanom priestore sú vzťahy medzi lokálnymi a globálnymi trendmi, formovanie komunít či otázky turizmu.

V našom česko-slovenskom prostredí skúmali sociálne aspekty v mestskom prostredí predovšetkým sociológovia Jiří Musil a Ján Pašiak. Dnes sú obohajujúce v tomto smere práce Ludka Sýkoru, Michala Růžičku, filozofa Miroslava Marcelliho.

Približne v rovnakom období, ako sa formovala vedná disciplína sociológia miest – teda na prelome 19. a 20. storočia – začal vznikať i odbor urbanizmus, územné plánovanie jednak ako myšlienkové hnutie so silným reformátorským zameraním, súčasne ako praktická disciplína, zameraná na usmerňovanie rozvoja miest a zároveň ako vedecká či akademická disciplína. Predmetom skúmania, správy a uplatňovania spôsobu novej organizácie tejto disciplíny bolo mesto v celej svojej šírke a komplexnosti¹⁹.

Tak ako sociológia mesta 1. polovice 20. storočia málo alebo vôbec nereflektovala fyzickú štruktúru miest a mesto bolo len miestom, na ktoré sa sociálne javy viazali, tak plánovanie miest bolo najmä regulačnou, technickou a estetickou záležitosťou, ovplyvnené tradičnými prístupmi stavby miest, neskôr súbormi zásad Aténskej charty, ktoré mali významný vplyv na spôsob rozvoja miest najmä 2. polovice 20. storočia. Jednou zo zásadných ambícií jej tvorcov²⁰ bolo skvalitniť život v mestách, najmä z hygienického hľadiska. Navrhované a prijaté zásady vychádzali predovšetkým z téz Le Corbusiera. „*Le Corbusier nie je sociológ. Nerealizuje ani nezhrmažďuje výsledky metodických sociologických prieskumov.*“²¹ Pritom sa podľa Otakara Nového stal

„sociológom urbanizmu“. Usiloval sa „o poriadok dosiahnutý novým priestorovým usporiadaním“ ... a tak determinoval model spoločnosti²². Zásady Aténskej charty, ktoré sa aplikovali pri rozvoji miest najmä po 2. svetovej vojne, sa realizovali univerzálnym, uniformným spôsobom, vo veľkej mierke a ako globálny „sociálny“ (celosvetový) experiment. To vyústilo do neskoršej kritiky plánovacích praktík (princípov mestského, územného či priestorového plánovania) a ich sociálnych dosahov²³. Kritika bola zameraná predovšetkým na nadradenosť až „mechanického fyzického a administratívneho“ plánovania, ktoré programovalo život obyvateľov rozvíjajúcich sa nových mestských oblastí a zón, bez adekvátneho zohľadnenia ich potrieb a túžob. Následná aplikácia princípov priestorového plánovania predovšetkým v anglofónnych krajinách priniesla iný charakter problémov. Priestorové plánovanie bolo primárne asociované s teoretizovaním a racionalizáciou priestorových politík, skôr než by bolo zamerané na stimuláciu alternatívnych nápadov, objavov, miestnej zodpovednosti, záväzkov, trendov..., vznesených zainteresovanými občianskymi a podnikateľskými subjektmi v každodennom živote²⁴. Pozornosť sa preto začala vo väčšej miere venovať nielen problémom praxe mestského (územného) plánovania v kontexte podmienujúcich sociálnych javov, ale aj interakcií medzi spôsobom života obyvateľov a charakterom urbanistickej štruktúry. Územné plánovanie by malo zabezpečiť „najlepšie možné vzájomné interakcie medzi priestorom a spoločnosťou“²⁵.

Zásadnými pre podporenie sociálneho aspektu pri formovaní mestského prostredia sa stali práce, ktoré sa zameriavali na skúmanie bezprostrednej interakcie medzi aktivitami ľudí a fyzickou štruktúrou mesta. Na požiadavku zohľadniť potreby obyvateľov v rámci urbanistickej tvorby začali poukazovať viacerí architekti a urbanisti. Za kľúčové v tomto smere je možno považovať práce Kevina Lyncha²⁶, Christophera Alexandra²⁷, Williama H. Whyta²⁸, Jana Gehla²⁹... Prvou, dá sa povedať, že priekopníckou prácou v tomto smere bola publikácia Kevina Lyncha – *Obraz mesta (Image of the City)*. Lynch sa venoval predovšetkým vizuálnej forme mesta, súčasne však poukázal na nutnosť prepájať fyzickú štruktúru s jej sociálnou dimenziou. Apeloval na to, že plánovanie a návrhy priestorov mesta by

nemali byť odtrhnuté od sledovania potrieb ľudí. Dokonca aby sa realizovali v súčinnosti s obyvateľmi. Poukazyval na to, že úlohou urbanistov a architektov je vytvárať také priestory, ktoré reflektujú sociálne požiadavky. Súčasne upozornil na vzťah medzi narušenou urbanistickou štruktúrou a prehľbovaním sociálnych problémov v dotknutej lokalite.

Interakcia spôsobu života obyvateľov a formy urbanistickej štruktúry, najmä verejných priestorov mesta, je dodnes jednou z kľúčových oblastí výskumu a praktických aplikácií.

Úloha architektov, urbanistov, krajinných architektov sa v súčasnosti z polohy expertov a spracovateľov územnoplánovacej dokumentácie či územnoplánovacích podkladov stále viac obohacuje i o úlohu mediátorov, moderátorov či propagátorov inovatívnych postupov a riešení. Čoraz častejšie oslovujú širokú verejnosť a vtahujú ju do procesu transformácie či rozvoja dotknutých území. V súčasnosti v rámci urbanistickej tvorby a územného plánovania narastá význam bezprostrednej spolupráce s komunitami. V tomto kontexte je cenná najmä publikácia Hacka Garyho a ďalších spoluautorov *Lokálne plánovanie: súčasné princípy a prax*³⁰, ktorá zložitosti plánovania na miestnej úrovni postihuje.

Na Slovensku sa sociálnym aspektom v mestskom prostredí z pohľadu interakcie priestoru a človeka venuje vo svojom výskume niekoľko autorov. Zameranie ich bádania len potvrdzuje európske tendencie, keď sa popri komplexnom a interdisciplinárnom obsiahnutí témy výskum orientuje na isté špecifické oblasti. Tému urbánnej demokracie a slušnosti spracúva Robert Špaček³¹ a spolu s Juliánom Keplom³² tému kriminality v urbánnom prostredí, na tému rómskych komunít v teoretickej i aplikačnej rovine sa zameriava Katarína Smatanová³³. Oblasť participácie vo verejnom prostredí sa ako vo výskumnej, tak praktickej rovine venuje Ivan Siláci³⁴.

Spolupráca v miestnymi aktérmi, s obyvateľmi a komunitami významným spôsobom napomáha udržateľnému rozvoju územia, pretože jedným z jeho pilierov je práve sociálny rozmer.

PARTICIPÁCIA AKO DÔLEŽITÁ SÚČASŤ UDRŽATEĽNÉHO MESTA

„Udržateľný rozvoj sídiel nie je možné dosiahnuť bez aktívnej participácie verejnosti vo všetkých etapách a polohách jeho zabezpečenia...“³⁵

„Termín participácia, participatívne plánovanie v kontexte projektovania a plánovania verejných priestorov a budov, miest, vidieckych sídiel a regiónov označuje priame, štruktúrované a transparentné zapojenie užívateľov územia do procesu vzniku plánu alebo projektu. Participácia umožní užívateľom územia ovplyvniť výslednú podobu plánu či projektu a zároveň zachováva profesijnú zodpovednosť projektanta i delegovanú zodpovednosť verejnej správy.“³⁶

Účastníkmi procesu plánovania sú tieto subjekty:

- nositelia miestnych znalostí – budúci užívatelia
- nositelia odborných znalostí – architekti, projektanti, experti z rôznych vedných a odborných oblastí. Majú praktické a odborné znalosti, ovládajú metodiku navrhovania, projektovania a plánovania
- nositelia delegovanej právomoci a zodpovednosti – predstavitelia verejnej správy, a to ako samosprávy a štátnej správy.³⁷

Do skupiny nositeľov miestnych znalostí patria tak jednotlivci, ako aj organizácie a spoločenstvá (neziskové i komerčné). Jednotlivcami zapojenými do plánovacieho procesu sú pravidelní používatelia územia, ako sú rezidenti, zamestnanci miestnych firiem či občasní používatelia územia (jeho návštevníci...). Medzi dôležitých participantov patria zástupcovia rôznych neziskových inštitúcií, ako sú kultúrne inštitúcie, mládežnícke organizácie, rôzne miestne združenia, alebo komerčných, ako sú majitelia obchodov, zariadení služieb, objektov, ich nájomcovia či správcovia...

Zo skupiny verejnej správy je okrem samosprávy potrebné zapájať aj zástupcov dotknutých orgánov štátnej správy (napr. pamiatkových úradov, úradov životného prostredia, stavebných úradov, úradov územného plánovania či hlavných architektov mesta a pod.).³⁸

V procese participácie je vhodné komunikovať i s potenciálnymi investormi, firmami či developerami vzhľadom na skutočnosť, že veľký podiel územného rozvoja sa na základe platného územného plánu v súčasnosti realizuje zo súkromných zdrojov. Cieľom

participácie je včas harmonizovať ich podnikateľské zámery s verejným záujmom na prospech dlhodobého efektu pre všetkých zúčastnených.

V príspevku sa zameriavame predovšetkým na skupinu – aktívnu verejnosť, respektíve stakeholderov, ktorá bola pre náš výskum zásadná. „Stakeholderi sú zástupcovia verejnosti alebo organizácií, ktorí majú záujem zapojiť sa do procesov územného rozvoja, pretože sú ním priamo dotknutí. Môžu nastoliť či posúdiť určité problémy, ale i prinášať návrhy. Zoskupenie stakeholderov vyplýva z konkrétnej situácie a územia, s ktorým sú previazaní. Preto sú vždy rozliční a neopakovateľní, a to v podobe: jednotlivcov, občanov, skupín občanov, skupín podnikateľov, verejných záujmových skupín, priemyselných, obchodných, poľnohospodárskych, zdravotníckych miestnych spolkov a združení, mimovládnych organizácií, ochranárskych hnutí, občianskych združení a občianskych iniciatív.“³⁹

V procese územného plánovania sa do centra záujmu dostávajú najmä miestni aktéri. Ich poznatky a vedomosti o lokalite predstavujú dôležitý zdroj informácií. Preto dôležitosť komunikácie so stakeholdermi v procese návrhu rastie. Komunikácia sama osebe však ešte nie je garantom kvality, tú prinášajú až otázky „kedy“, „ako“ a „s kým“. To vedie k diskusiám o účinných formách participácie. V praxi sa uplatňujú kreatívne formy účasti verejnosti na návrhu. V nich sú aktéri nielen pasívni používatelia prostredia, ale stávajú sa nositeľmi poznania a aktívni spolupracovníci rozvojových procesov na území. Priznať úlohu užívateľov, respektíve miestnych aktérov ako expertov na územie, na ktorom žijú, a zohľadniť ich potreby, spôsob života a znalosti lokálneho prostredia v návrhu riešenia si vyžaduje uplatniť vhodné metódy, postupy a nástroje⁴⁰. Podľa typu úlohy, respektíve charakteru projektu sa uplatňuje rôzna miera participácie. Tá môže mať formu informácií, konzultácií, aktívneho zapájania, respektíve sociálneho učenia. V procese plánovania je teda možné použiť rôzne metódy, nástroje a techniky participácie. Ich výber, prípadne kombinácia viacerých metód a techník závisí od spomínaného charakteru zámeru budúceho rozvoja či transformácie územia, jeho cieľa, fázy, veľkosti. Medzi používané metódy i u nás na Slovensku patria: sociologický empirický výskum, informačná kampaň,

pripomienkové konanie, verejná diskusia, verejné pripomienkovanie, poradný výbor, plánovací workshop, študentský workshop, cieľovo orientovaná diskusia, odborná diskusia a ďalšie⁴¹.

„Účinný model participácie by mal byť navrhnutý tak, aby bolo možné dosiahnuť nasledovné ciele:

- zmapovať geografické, kultúrno-historické, sociálne a demografické danosti lokality,
- identifikovať verejné záujmy, sociálne potreby a hodnoty,
- zozbierať ekonomické, environmentálne i sociálne informácie od verejnosti,
- informovať verejnosť o alternatívnych riešeniach a plánoch,
- rozvinúť partnerské kontakty: občan – verejnosť – regionálna a miestna samospráva – investori – záujmové združenia – mimovládne organizácie,
- navodiť a udržať vzájomnú dôveru zúčastnených počas celého procesu.⁴²

Uvedené zmeny prístupu k plánovaniu predstavuje základ pre vznik dobrej spolupráce medzi obyvateľmi, zástupcami rôznych inštitúcií, zástupcami miest a architektmi. Bez účasti uvedených aktérov nie je úspech a kvalita rozvoja či transformácie územia mesta istá, pretože by nedokázala v dostatočnej miere reflektovať ich potreby. Preto je nanajvýš dôležité, aby do plánovacieho procesu boli aktéri prizývaní už od prvotných vízií a počas celého jeho trvania. „Dialóg medzi mestom, odborníkmi, tvorcami projektov a obyvateľmi pochádza z demokratického myslenia a vychádza z potreby nájsť vzájomne optimálne riešenie; aj keď ideál neexistuje, je na urbanistoch a architektoch, aby preniesli filozofické myšlienky z „res publica“ a „res economica“ na „civitas“ – základnú esenciu urbanizmu...“⁴³

Na Slovensku sa stále vo väčšej miere realizujú projekty s aktívnym zapojením verejnosti. Za mnohé uvediem projekt *Trenčín si Ty*⁴⁴, projekt *Nová Obchodná*⁴⁵, projekt *Živé námestie*⁴⁶, projekt *Živé kvety* realizovaný architektom Ivanom Siláčim v Lučenci a ďalšie. Ide najmä o projekty viazané na verejné priestory. Osobitnou kapitolou občianskej participácie je v našom prostredí *Plán Bratislava*, na ktorom sa podieľalo vyše šesťdesiat odborníkov z rôznych odborov a oblastí spoločenského, kultúrneho, verejného či akademického prostredia. Iniciátor projektu architekt Matúš Vallo v rovnomennej publikácii⁴⁷ predkladá so svojím tímom námety, ktoré vzišli so

stretnutí a diskusií so zámerom zlepšiť život v Bratislave.

Na väčšine uvedených projektov sa podieľala i Fakulta architektúry STU v Bratislave prostredníctvom svojich pedagógov, doktorandov a študentov. Projekt DANUrB a jeho časť participatívneho plánovania na tieto skúsenosti nadväzuje.

VÝSKUM ZAMERANÝ NA STAKEHOLDEROV KOMÁRNA

- Už vyššie spomínaný participatívny proces s asociovaným partnerom v projekte DANUrB – mestom Komárno, sme vykonávali na prelome rokov 2017/2018 (október – február). Popri aktivitách napomáhajúcich vyhľadávaniu a valorizácii kultúrneho dedičstva bolo nemenej dôležitou súčasťou projektu získavanie dát pre potreby vytvárania aktívnej siete miestnych aktérov – platformy stakeholderov Dunajskej kultúrnej promenády. Pre tieto ciele sme v rámci našich aktivít s pomocou zástupcov magistrátu mesta Komárno oslovili viac ako štyridsať miestnych inštitúcií. S mnohými z nich sme následne nadviazali kontakt. V prípade záujmu oslovených aktérov sme zorganizovali osobné stretnutie zástupcov inštitúcie a zástupcov fakulty architektúry (zväčša 3 – 4 členovia) priamo v Komárne. Pováčšine sa stretnutia odohrávali na pôde inštitúcie. Stretnutia pozostávali z predstavenia cieľov a zamerania projektu DANUrB a recipročných informácií o aktivitách a fungovaní miestnych aktérov/stakeholderov. Pre hlbšie a presnejšie získavanie informácií a dát od lokálnych aktérov z celého záujmového dunajského územia projektu DANUrB bol na medzinárodných výskumných stretnutiach a workshopoch vytvorený a odsúhlasený sociologický dotazník (datasheet), vypracovaný najmä pod vedením sociologičky z Katedry sociológie a komunikácie BME – Technická a ekonomická univerzita v Budapešti Annamárie Orbán a Arpádom Szabóom z fakulty architektúry z tej istej univerzity. Dotazník prešiel iteráciou po testovacom vyplňaní v prvom polroku 2017 a bol dvojičkou k formulára o hmotnom a nehmotnom kultúrnom dedičstve na záujmovom území. Dotazník slúžil najmä na zber dát o stakeholderoch / spolupracujúcich inštitúciách. Pozostával z týchto častí:
- stručný opis projektu DANUrB – informačná časť pre stakeholderov,

- lokalizácia aktéra na ortofotomape a ilustratívne zábery aktivít alebo prezentácie inštitúcie – obrazový / grafický materiál,
- faktické informácie o inštitúcii – jej názov, zameranie, veľkosť cieľovej skupiny zasiahnutej aktivitami aktéra.

Všetky ostatné otázky sú už orientované k projektu DANUrB a sú otvoreného charakteru – vyžadujú subjektívnu výpoveď dotazovaného účastníka (vzťah k Dunaju; poslanie, ciele, úloha organizácie, ktoré môžu byť dôležité z hľadiska projektu DANUrB; aktivita súvisiaca s cieľmi projektu DANUrB, iniciatívy a programy aktéra; aktérom navrhované kultúrne dedičstvo súvisiace s Dunajom, ktoré sa má valorizovať v projekte DANUrB; vzťah, aj potenciálny, k ostatným aktérom v kultúrnej sieti DANUrB, prípadne návrh / tip na ďalších stakeholderov).

Sled krokov pre získanie dát bol takýto:

0. vyhľadanie relevantných inštitúcií a ich kontaktných údajov
1. oslovenie e-mailom (október – december)
2. v prípade kladnej odpovede zaslanie dotazníka a dohodnutie osobného stretnutia
3. osobné stretnutie (december, január)
4. predbežné vyplnenie dotazníka/datasheetu podľa informácií z osobného stretnutia
5. zaslanie pracovného dotazníka s doplnenými odpoveďami, ich prípadná korekcia a doplnenie a odsúhlasenie zo strany aktéra (február).

Popri dotazníkoch (datasheets) bol vytvorený aj tabuľkový dokument so základnými faktickými a kontaktnými dátami na inštitúcie, „tvrdými“ dátami, ktorý dopĺňa dotazníkovú formu (názov; typ inštitúcie - výber z možností: kultúrna inštitúcia, miestny rozvoj a turizmus, občianska / mimovládna organizácia, vzdelávacia inštitúcia, iná verejná inštitúcia...; územie pôsobnosti / mierka - výber z možností: lokálne, regionálne, národné, medzinárodné; hlavné typy aktivity – výber z možností: ochrana, rozvoj, šport, socio-kultúrne, turizmus a gastronómia, obchod a komerčná oblasť, vzdelávanie...; lokalizácia, google maps (longitude a latitude); kontaktná osoba: meno, oslovenie, adresa, telefónne číslo, e-mailová adresa, jazyk, miera zapojenia; poznámky – zväčša internetová stránka inštitúcie). Celý proces bol koordinovaný medzi partnermi projektu DANUrB, tak, aby bolo časovanie aj kvalita dát relevantné pre ďalšie kroky.

Dotazníky (datasheets) jednotlivých stakeholderov zo všetkých lokalít zapojených do projektu boli zozbierané a spracované do formy posterov na účel ďalšej diskusie na stretnutí všetkých partnerských inštitúcií na pôde FA STU v marci 2018. Boli vystavené spolu s dotazníkmi ku kultúrnemu dedičstvu, tak aby mohli vzniknúť nápady pre možné prepojenia a možnosti valorizácie a vytvorenia Dunajskej kultúrnej promenády so silnou identitou a jednotnou turistickou „značkou“ (brand) dunajského regiónu. Rovnako boli dáta zapracované do GIS mapy územia projektu DANUrB taktiež pre potreby vytvárania platformy stakeholderov. Tieto informácie budú základnými stavebnými súčasťami stratégie a mapovania Dunajskej kultúrnej promenády. Inštitúcií, ktoré prejavili záujem a aktívne sa zapojili do zberu dát, bolo v Komárne⁴⁸.

VYHODNOTENIE

Pomocou kritérií – tzv. tvrdých dát je možné kategorizovať a charakterizovať dvanásť stakeholderov takto: podľa typu mali najväčšie zastúpenie inštitúcie zamerané na lokálny rozvoj a turizmus (5 z 12), nasledované vzdelávacími, kultúrnymi a občianskymi/mimovládny inštitúciami (všetky 2 z 12) jedna zostávajúca spadla do kategórie iné. Z hľadiska územia pôsobnosti/mierky boli umiestnené ex aequo lokálne a regionálne (obe skupiny po 5), dve mali medzinárodnú pôsobnosť a jedna národnú. Posledným kritériom je druh vykonávanej aktivity. Tu mal najpočetnejšie zastúpenie turizmus (4 z 12), nasledovaný ochranou (3 z 12) a vzdelávaním (2 z 12), ostatné po jednom zastúpení: lokálny rozvoj, šport, socio-kultúrne aktivity a biznis. Z uvedeného vyplýva, že zo vzorky stakeholderov, ktorých sa nám podarilo osloviť, máme pestro zastúpené aktivity na území s ťažiskom v turizme a miestnom rozvoji, čo poskytuje dobrý predpoklad pre prácu na stanovenom ciele – utváraní Dunajskej kultúrnej promenády spájaním aktérov z menších miest na Dunaji. Rovnako zo získaných dát je možné presnejšie identifikovať neobjavené či potenciálne dedičstvo hodné valorizácie. Z hmotného dedičstva je to najmä pevnosť a pevnosťný systém mesta Komárno, muničná továreň a priemyselné dedičstvo. Veľkým problémom je neprístupné dunajské nábrežie. Z nehmotného dedičstva je to náboženská a etnická

pestrosť (ortodoxná, reformovaná, katolícka, židovská náboženská obec) a spolunažívanie, gastronómia (Jókaiho polievka...), miesta a príbehy spájajúce sa s Mórom Jókaim a armádnou históriou (plesy, slávnosti, sovietske vojsko...) a v neposlednom rade silná tradícia vodných športov. Významným zistením je aj čulosť prepojenia Komárna na metropolitné regióny Viedne, Budapešti a Bratislavy, ktorá sa ukázala pri organizovaní termínov stretnutí. Častým limitom boli práve pracovné povinnosti týchto miest.

ZÁVER

Občania a všetky dotknuté subjekty sa stávajú neoddeliteľnou súčasťou plánovacích procesov. Dôležitú úlohu pri tomto prístupe zohrávajú miestni aktéri – aktívni obyvatelia, rôzne záujmové zoskupenia, verejné inštitúcie, zástupcovia súkromného sektora, ktorí majú záujem na zlepšení súčasného stavu a ktorí môžu a chcú ovplyvniť budúci rozvoj územia i charakter jeho fyzickej formy. Našu doterajšiu skúsenosť spolupráce so stakeholdermi v Komárne môžeme hodnotiť veľmi pozitívne. Pre Komárno je charakteristická vysoká angažovanosť jej obyvateľov, čulý spoločenský a kultúrny život, záujem o rozvoj života mesta i jeho propagáciu, rovnako ako propagáciu a rozvoj jeho okolia. To je ideálny základ pre zapojenie obyvateľov, občianskych združení, ako aj podnikateľov do stratégií a projektov transformácie mesta jeho regiónu a spoluprácu s podobnými aktérmi v ostatných mestách pozdĺž toku Dunaja.

Doc. Ing.arch. Lubica Vitková, PhD. je hlavnou riešiteľkou projektu DANUrB za FA STU, súčasne zodpovedá za pracovný balík WP 6 – Tvorbu stratégií projektu a je členkou riadiaceho výboru projektu. Ing. arch. Jan Urban je doktorantom FA STU, svoju tému Kultúrne potenciál sídel v dunajskej krajine aplikuje a overuje v projekte DANUrB, je zodpovedný za komunikáciu so stakeholdermi v území a za pracovný balík WP7 – Prípravu tematických kultúrnych prehliadok.

- 1 AVERMAETE, Tom, TEERDS, Hans: The Roles of the Architect: Toward a Theory of Practice. In: FRAUSTO, Salomon (Ed.): *On the Role of the Architect: Lexicon No 1*. Delft, The Berlage Center for Advanced Studies in Architectural and Urban Design, 2016, s. 8.
- 2 Tamže, s. 8.
- 3 SPIRIDONIDIS, Constantin, VOYATZAKI, Maria: *Learning for the Future. New priorities of Schools of architecture in the Era of Uncertainty*. Thesaloniki, Charis Ltd, 2011, s. 12–16.
- 4 AVERMAETE, Tom, TEERDS, Hans: The Roles of the Architect: Toward a Theory of Practice. In: FRAUSTO, Salomon (Ed.), *On the Role of the Architect: Lexicon No 1*. Delft, The Berlage Center for Advanced Studies in Architectural and Urban Design, 2016, s. 11.
- 5 HEVIK, Klasske, Notteboom, Bruno & de WIT, Saskia: OASE 98, *Narrating Urban Landscapes*. *Journal for Architect/ure*, 2017, s. 1–7.
- 6 Cieľom prác prvých sociológov bolo skúmanie života vo vtedajších mestách, najmä veľkomestách, a s ním súvisiace nové urbánne problémy ako chudoba, nezamestnanosť, preľudnenie, sociálne nepokoje. Súčasne sa snažili získavať informácie v podobe agregovaných údajov a „máp“ sociálnych javov. In: Ferencuhová Slavomíra: *Meno, mesto, vec. Urbánne plánovanie v sociológii mesta a prípad (post)socialistického Brna*. Masarykova univerzita, Brno 2011, s. 33, 34.
- 7 CUTHBERT, R. Alexander: *Understanding cities. Method in Urban Design*. London/New York, Routledge, 2011, s. 15.
- 8 FERENCŮHOVÁ Slavomíra: *Sociologie města 20. a 21. století*. SLON, Masarykova univerzita, Brno 2013, s.11.
- 9 Išlo o názory sociológov ako boli: Park, Zorbaugh, Mc.Kenzie, Burgess. In: FERENCŮHOVÁ Slavomíra: *Meno, mesto, vec. Urbánne plánovanie v sociológii mesta a prípad (post)socialistického Brna*. Masarykova univerzita, Brno 2011, s. 36–37.
- 10 Ferencuhová, ktorá vývoj sociológie mesta zmapovala sa v tomto kontexte odvoláva na práce Castellsa, Deara, Flanagan, Amina a Grahama, Amina Thrifta. In: FERENCŮHOVÁ Slavomíra: *Sociologie města 20. a 21. století*. SLON, Masarykova univerzita, Brno 2013, s. 11.
- 11 Takto hodnotí prácu Castellsa a jeho vnímanie vzťahu sociálnych aspektov a urbanizmu Cuthbert v kapitole *Veda a urbanizmus*. In: CUTHBERT, R. Alexander: *Understanding cities. Method in Urban Design*. London/New York, Routledge, 2011, s. 18–19.
- 12 CASTELLS, Manuel: *Is there an urban sociology?* In: PICVANCE, Chris (ed.): *Urban Sociology: Critical Essays*. London, Tavistock, 1976, s. 31.
- 13 Jane Jacobs bola americko-kanadská novinárka, spisovateľka a aktivistka, ktorá významne ovplyvnila urbanistické myslenie a spôsob nazerania na život veľkomesta. V 60. rokoch rozprúdila v USA širokú spoločenskú diskusiu o podobe amerických miest.
- 14 JACOBS, Jane: *Death and life of Great American Cities*. New York, Vinage Books, 1961, s. 457
- 15 FERENCŮHOVÁ Slavomíra: *Meno, mesto, vec. Urbánne plánovanie v sociológii mesta a prípad (post)socialistického Brna*. Masarykova univerzita, Brno 2011, s. 43.
- 16 FERENCŮHOVÁ Slavomíra: *Sociologie města 20. a 21. století*. SLON, Masarykova univerzita, Brno 2013, s. 138–139.
- 17 Tamže, s. 136–137.
- 18 GREED, H. Clara: *Social Town Planning*, London, New York, Routledge 1999. s. 288
- 19 Vývoj mestského územného plánovania mapuje vo svojich prácach celý rad autorov. Medzi kľúčové diela patria nasledujúce:
MUMFOED, Lewis: *The City in History: Its Origins, Its Transformations, and Its Prospects*;
HAAL, G. Peter: *Cities of Tomorrow: An Intellectual History of Urban Planning and Design in the Twentieth Century*.
- 20 Na koncipovaní Aténskej charty sa podieľali architekti združení v organizácii CAIM (Congres internationaux d'architecture moderne – Medzinárodný kongres modernej architektúry), ktorý vznikol v roku 1928. Medzi členov združenia patrili: Mies van den Rohe, Walter Gropius, Le Corbusier, Cornelius van Eesteren, Ludwig Hilberstemer, Lúcio Costa a ďalší.
- 21 NOVÝ, Otakar: In: *Le Corbusier*. Bratislava, Tatran, 1966, s. 145.
- 22 Tamže, s. 145.
- 23 NIGEL Tylor: *Urban planning history since 1945*.
- 24 BOELEN, Luuk: *Urban connections*, 010 Publishers, 2009, s. 9.
- 25 Tamže, s. 8.
- 26 LYNCH, Kevin: *The Image of the City*. Cambridge, Massachusetts, and London, M.I.T. Press, 1960, 20. Vydanie 1990.

- 27 Christopher Alexander, Sara Ishikawa and Murray Silverstein sa vo svojej publikácii *Jazyk štruktúr: Mesto, budovy, výstavba (A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction)* zamerali na logické prepojenie potrieb sociálnych skupín (komunit, subkultúr, susedstiev, ľudí rôzneho veku a pohlavia) s urbanistickou štruktúrou od regiónu, cez mesto, jeho časť, funkčné zóny, verejné priestory až po jednotlivé typy objektov a ich miestnosti, tak aby fyzické prostredie vytváralo optimálny rámec pre plnohodnotný život. In: CHRISTOPHER, Alexander, ISHIKAWA, Sara, MURRAY, Silverstein: *A Pattern Language: Towns, Buildings, Construction*, New York, Oxford University Press, 1976.
- 28 WHYTE, William: *The Social Life of Small Urban Spaces*, New York, Project for Public Spaces, 1980.
- 29 Prvé Gehlovo zásadné dielo – GEHL, Jan.: *Life Between Buildings: Using Public Space*, Wasington, Covel, London, Island Press, 1987, 2011 reedícia. Jan Gehl vo svojich prácach viazal a viaže požiadavku sociálnej dimenzie mestského života s tvorbou verejných priestorov, tak vo svojich teoretických, ako aj praktických prácach.
- 30 HACK, Gary et al.: *Local Planning: Contemporary Principles and Practice*. ICMA Press, Wasington DC, 2009. s. 341–408.
- 31 Za mnohé uvádzam: ŠPAČEK, Robert: Fenomén urbannej demokracie. In: *Aktuálny vývoj teórie urbanizmu a nové trendy v priestorovom plánovaní (Recent Developments in Urban and Rural Theories and new Trends in Spatial Planning)*. Bratislava: FA STU – ROAD, 2000, s.15–40; ŠPAČEK, Robert: Slušnosť ako parameter kvality mestského prostredia. In: *Priestorové plánovanie, etika a náboženstvo namiesto II. dať predné a zadné zátvorky*. Bratislava: Spectra Centrum Excelencie STU, 2002, s. 97–118.
- 32 ŠPAČEK, Robert–KEPPL, Julián. CPTED – základné metodologické východiská: Prevencia kriminality - kriminalita v prostredí. In: ALFA, roč. 16, č. 2, 2011, s. 4 – 13.
- 33 Za mnohé uvádzam: SMATANOVÁ, Katarína. Public Space as a Tool for Building Inclusive Communities. In: *Proceedings of the Second International Conference for PhD Students in Civil Engineering and Architecture [elektronický zdroj]*, Cluj-Napoca : U.T.PRESS, 2014, USB kľúč, s. 637 – 643; SMATANOVÁ, Katarína. Self-help housing as a tool for building inclusive communities. In: *Urbanistica Informazioni*. Roč. 41, zv. 257/2014 a ďalšie.
- 34 SILÁČI, Ivan – VITKOVÁ, Lubica. Public spaces as the reflection of society and its culture. In: *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering*. Vol. 245. WMCAUS 2017. World Multidisciplinary Civil Engineering-Architecture-Urban Planning Symposium. 12. – 16. 6. 2017, Praha (2017), art.no.
- 35 FINKA, Maroš, PETRÍKOVÁ, Dagmar, TOH, Attila, ONDREIČKA, Vladimír: Participatívne plánovanie. In: SCHÖFFEL, J., JAMEČNÝ, L., ONDREIČKOVÁ, S.: *Participatívne plánovanie na úrovni samospráv, Road/Spectra ceter Excellence STU Bratislava*, 2014, s. 39.
- 36 KLÁPŠTE, Petr: Participace jako nástroj udržitelného plánování a odstraňování disparit v území. In: MAIER, Karel a kol.: *Udržitelný rozvoj území*, Praha, Grada, 2012, s. 224.
- 37 Tamže, s. 226–227.
- 38 Tamže, s. 226–227.
- 39 FINKA, Maroš, PETRÍKOVÁ, Dagmar., TOH, Attila, ONDREIČKA, Vladimír: Participatívne plánovanie. In: SCHÖFFEL, Joachim, JAMEČNÝ, Lubomír, ONDREIČKOVÁ, Silvia: *Participatívne plánovanie na úrovni samospráv, Road/Spectra ceter Excellence STU Bratislava*, 2014, s. 44.
- 40 SCHMIDT, Anke: *Geschichten urbaner Landschaften*, Gotfried Wilhelm Leibniz Universität Hannover, 2016. s. 170–205
- 41 FINKA, Maroš, PETRÍKOVÁ, Dagmar, TOH, Attila, ONDREIČKA, Vladimír: Participatívne plánovanie. In: SCHÖFFEL, Joachim, JAMEČNÝ, Lubomír, ONDREIČKOVÁ, Silvia: *Participatívne plánovanie na úrovni samospráv, Road/Spectra ceter Excellence STU Bratislava*, 2014, s. 48.
- 42 Tamže, s. 50.
- 43 BAŠOVÁ, Silvia – ŠTEFANCOVÁ, Lucia. Creative parameters of urban spaces. In: *International Journal of Arts and Commerce*. Vol. 5, No. 2 (2016), s. 54–68.
- 44 Trenčín si ty, online: <http://www.trencinsity.sk/sk/> [dostupné 16.7.2018]
- 45 Projekt Nová obchodná, online: <http://www.obchodnauicaaokolie.sk/projekt-nova-obchodna/> [dostupné 16.7.2018]
- 46 Živé námestie, online: <https://zivenamestie.sk/> [dostupné 16.7.2018]
- 47 VALLO, Matúš a kol.: *Plán Bratislava. Návod na lepšie, moderné, dostupné, starostlivé, rozumné, rastúce, funkčné, zdravé, kultúrne, otvorené, inovatívne, rozladené mesto*. Bratislava, Slovart, 2018.
- 48 Mimo mestského úradu (a jeho zložiek - hlavného architekta a pamiatkového oddelenia) to boli tieto inštitúcie:
- Pro Castello Comaromiensi, n.o. – organizácia, ktorá sa s veľkým entuziazmom venuje obnove, výskumu a prezentácii národnej kultúrnej pamiatky pevnosti a pevnostnému systému mesta Komárno;
 - Pons Danubii EGTC – je európske zoskupenie územnej spolupráce združujúce tri slovenské a tri maďarské mestá z podunajského regiónu s bohatými skúsenosťami a vedomosťami o miestnych aktéroch a aktivitách na území;
 - Podunajské múzeum v Komárne – verejná inštitúcia spravujúca spoločenskovedné a prírodovedné zbierky viažuce sa na región, aktívna tiež vo vedecko-výskumných a vzdelávacích aktivitách, má bohatú znalosť o hmotnom aj nehmotnom kultúrnom dedičstve v regióne;
 - Kajak&Kanoé klub Komárno – oddiel vodných športov rozvíjajúci bohatú tradíciu v regióne s výbornými medzinárodnými úspechmi;
 - Dom Matice Slovenskej v Komárne – významne vplyva na kultúrny život nielen slovenského obyvateľstva organizovaním podujatí, tvorbou vlastného autorského programu, hostovaním umeleckých súborov a možnosťami prenájmu priestorov s kvalitným vybavením. Zbiera a rozvíja miestne nehmotné kultúrne dedičstvo, tradície, rituály;
 - penzión a reštaurácia Bella – gastronomická prevádzka v historickom centre pripravujúca a podávajúca lokálne špeciality vrátane Jókaiho polievky;
 - Litovel pub - gastronomická prevádzka na dunajskom nábreží hraničiaca s priemyselnou zónou. Miesto s vysokou obľubou u miestnej kajakárskej komunity. Prevádzkarom je miestny hrdina a známa osobnosť – bývalý tréner olympijského štvorkajaku Tibor Sóos;
 - Decart s.r.o - miestny developer s realizáciami v meste aj v nábrežných zónach s bohatými skúsenosťami a dobrým prehľadom o lokálnom realitnom trhu;
 - Univerzita J. Selyeho - mladá a ambiciózná verejná vzdelávacia inštitúcia ponúkajúca vysokoškolské štúdiá v maďarskom jazyku na troch fakultách;
 - Krajský pamiatkový úrad Nitra - kancelária v Komárne - výskum, ochrana pamiatok s bohatými vedomosťami o miestnom kultúrnom dedičstve v meste Komárno a okolí;
 - Oblastná organizácia cestovného ruchu Podunajsko - Dunamente - propagácia regiónu, rozvoj turistického ruchu, spolupráca s Turistickou informačnou kanceláriou Komárno;
 - Komárňanská plavebná spoločnosť – organizuje kurzy pre vodcov malých plavidiel a vyhládokové plavby v okolí Komárna.